

Költő a trendek és stílusok felett
Bekezdések Petőcz András költészetéről

(1)

A Petőcz András legszebb versei* című összeállítás példaszerűen mutatja meg, hogy ez a költő immár évtizedek óta folyamatosan, érdemlegesen és hangsúlyosan jelen van a kortársi magyar irodalomban. 1980 tájkára eső indulásától kezdve máig több mint húsz verseskötnyve látott napvilágot. Magas színvonalon alkotó, megkerülhetetlenül aktív szerző, kortársi líránk képviselőinek sorában egyike a legjelentősebbeknek. A közelmúlt időszakában megszakítás nélküli rendszerességgel zajló és mindig aktuálisnak, „korszerűnek” érződő publikációs szereplése némely értelmezőjét valamiféle „véglelesség” vagy „ellentmondásosság” észrevételezésére indította: az értékőrző konzervativizmus, netán klasszicizálás valamiképpen önála is szemben állna – mint e felfogás szerint egyébként másoknál is – az újat akarással és egyáltalán az újtókézséggel, az alanyi költő a tudatosan eljáró, szenvtelenebb alkotóval. Nem világos, miért merülne fel az egyéni teljesítmény szintjén „ellentmondásosság” vagy „véglelesség” e különben tényleg párját ritkító sokszínűség láttán, amikor az irodalom általános alakulása, időbeli (történeti) előrehaladása az ezredfordulón maga is egységesülőben s jól megtűri egymás mellett a legkülönbözőbb poétikai kezdeményezéseket. Az igazság tehát az előbb említett elképzeléssel szemben egyszerűen az lehet, hogy Petőcz az elmúlt harminc év valamennyi lényegesebb stílusirányzatának vonatkoztatási rendszerében képes (volt) kiemelkedőt alkotni: a hazai neoavantgárd, a (késő) modernség és a posztmodernség lírai vonulata egyaránt legemlékezetesebb teljesítményei között tudhatja mindazt, amit ő tett hozzá ezek összességében vett korpuszához magyar nyelven. Végső eredetisége csak annál jellegzetesebb és annál erőteljesebben érvényesül, minél szélesebb skáláról válogatja saját hangjához hasonlítva, abba beillesztve a kulturális, művészeti és világirodalmi impulzusokat. Az érzékenység, a műveltség, az igényesség mellett ebben az irodalomtörténeti léptékű „naprakészségben” bátor, komoly eredményeket hozó kísérletező kedv és elszánt, minél több lehetőségre, jóformán az összes érdemlegesre kiterjedő tájékozódás, poétikai kipróbáló-ellenőrző szándék segíti az alkotót.

Ez a költőtípus – ha ugyan lehet ilyenről beszélni, s nem csak Petőcz András egyedi, összehasonlíthatatlan munkamódszerének önmagában vett értékét fejezi ki egy „tipizáló”

horizontú általánosítás lehetőségének pillanatnyi felvillantása ezzel a szóval – sok másiktól eltérően nem rombol, nem provokál vagy kínál fel radikális színezetű beszélői imágókat, tartózkodik mindenféle botránytól és aligha a hagyományokkal való szakítás szervezi fellépésének modorát. Aki így tájékozódik, így dolgozik, az egyfelől képes lehet a sokszor csak tiszavirág-életűen divatozó irányzatok mindenkori képviselőinek bebizonyítani: egyéb megoldások mellett meg tud szólalni az ő stílusukban is, másfelől pedig soha nem tapad „mozgalmárian” vagy szolgálai egyetlen adott irányzathoz sem: mindig képes annak egyéni képletét kialakítani. Mert aki tényleg abszolút értelemben akar költő lenni, mint arra Petőcz átfogó poétikai ambíciója alapján joggal következtethetünk, annak az összes elképzelhető szövegeképzési stratégiát működtetnie kell legalább a mustra, vagy akár a hosszabb „elköteleződés” mértéke szerint is, de egyúttal az összes eljárás „ellenkezőjét” szintjén.

(2)

Hogyan, milyen stratégiával olvassuk Petőcz András (legszebb) verseit? – Mindenképpen figyelembe kell vennünk, hogy ezekkel a szövegekkel találkozva egyfajta eredendőséggel szembesülünk a kulturalitás és a poétizáltság (művészség, költőiség) területén. A közönséget megmozgató hazai és külföldi fellépései, közlései ugyanis a költő mint olyan kategóriáját vetítik Petőcz András tevékenységének manifesztációi, személyiségének megjelenése, érvényesülése által az érdeklődő és értő befogadó elé. Ez éppúgy jelenti a tradicionális művészszeret tulajdonképpen, némi formális megszorítások mellett is elszánt felvállalását, mint ahogyan azt is: az irodalomtörténetben felmerült alkotói eljárások legtöbbjéhez illik értenie és ért is az ezt a szerepet betöltő versalany, aki ha nem is teljesen, mindazonáltal döntően azonos az empirikus alkotóval. Akinek már 2002-es, Majdnem minden című gyűjteményes kötete címéből – főleg pedig versanyagából – kiolvasható jelképesen és konkrétan egyaránt: szinte valamennyi szakmai fogást ismeri, alkalmazza – és ez nem pusztán szó, hanem valóság. Köztük természetesen a manapság vízváltónak számító profánabb, „prózaibb” gesztusok sem idegenek tőle, mégis alapvetően a bensőséges, cizelláltan szerkesztődő megoldások híve. Ezáltal a szublimált irodalmiság, költőiség újabban veszélyeztetett létének, eszményének a hangsúlyos tevékenységet gyakorló megőrzőjeként, letéteményeseként lép fel önkéntelenül is, de alapszándékától s nyilván alkotatótól sem éppen idegenül. Sokat vállaló, sokat dolgozó, sokra érdemes: emblematisztikus költő Petőcz András. Már csak ezért sem lehet véletlen, hogy finom lírai kidolgozásai igencsak emlékeztetnek, akár retorikai szerkezetüket nézzük, akár szemantikailag kutatjuk „lebegő” versnyelvi momentumait.

Az időben a legutóbbi évek és a közvetlen jelen tevékenysége meg a nyolc-vanas dekád neoavantgárd pozicionáltsága által határolt – az úgynevezett pályaszakaszok alakulása, egymásra következése szempontjából „közbülsőnek” mondható, egyébként klasszikus modern – periódus kezdeményezéseinek feltétlenül kiemelendő példamunkái a repülés témájával, illetve a tengerrel foglalkozók. Nem ritka a két motívum összekapcsolása: „Ha majd a harangok énekelnek – – / Megnyílnak lassan a magnólia-bokrok – – / – – A vizek fölött szárnyak suhogása – – / Különös rajban madárvonulás” (A magasban: fényesség). De a repülésnek a madarakkal való azonosítása sem; magába a repülő aktorba való áttünetése a tevékenységnek, még ráadásul az alanyiség, a személyiségbeli megismételhetetlenség hordozójával, kifejezőjével, az emberi (beszélői) arccal is érintkezve: „g Különös, éles hajnali fény. / gEl vagyok veszve, azt hiszem. / A messzeségben madarak zuhanása – – – / Nyugtalan csapdos, ver a szivem” (Hajnali fény). Jól látható, hogy a költészeti hagyománnyal való élés éppen nem roncsoló és nem travesztáló vagy parodizáló itt, mint az manapság szinte „kötelező”. Leheletnyi iróniája pedig önironia csak, ön maga megragadásának kétségét kifejezendő használja a megszólaló ezt az alakzatot, aztán elejti. Lényeges annak a néhány motívumnak az egymásba forrasztása, amely az ide tartozó verseket szervezi: harang, fény, hajnal, madár, tenger, arc – kívánczó szöveg(cím)ek még: Fekete holló; Harangkondulás; Hajnali szárnycsapások. Amikor pedig motivikusan a tenger kerül előtérbe, akkor sem marad el feltétlenül a repülés sejtelve: „a táj egyhangúsága, nem félelmetes – – – [így kezd befejeződni a Tompa gyűrődé-sek című vers] / puhán befogad, szürkésege – – – / puhán és lágyan – – – / parttalan partokon járok – – – / apró zuhanások, körülöttem – – – // – – – Magam elé nézek. / – – – Elöttem parttalan víz, tompán / szürke – – – / – – – elöttem tompa szürkesség.” Nem ritkán az álom közege rendezi el az elmosódó motívumokat; s az álom egy konkrét (tengeri) helyszín utáni konkrét vágyakozás lehet, vagy talán az arra történő visszaemlékezés: „Szemben a tenger. Állok, velem szemben / a végtelen tenger. Éles holdfényben / állok, velem szemben hullámszik, / dühöng a végtelen tenger. Szemen / lehu- nyom, éles holdfényben állok...” (Álom, Montpellier-ben). S hasonló mondható a Távoli hely, az Egy fogalom megközelítése, A tenger dicsérete vagy éppen a híres és az 1990-es években kötet címet is adó A láthatatlan jelenlét című versről is.

Nyilvánvaló, hogy valamennyi fent említett szöveghelyen humorral és (ön)iróniával modulálva ugyan, de mindenképp érvényben marad a patetikus-komoly lírai megszólalásmód hagyománya. Érezzük, sőt tudjuk (a pálya alakulásának más szakaszaira gondolva), hogy mindez poétikai próbamérés is egyúttal, de nem tagadható konstruktív érvényessége,

közvetlen, tradicionális érthetősége, tiszta használata, purista-puritán elmélyültsége, bensőségessége: szépsége sem e költői kísérlet tétjeinek.

(3)

Az 1980-as évekbeli neoavantgárd indulás hatása szintén feltétlenül kimutatható a költő észjárására, szövegformálására nézve – legalább áttételesen vagy esetleg implicit módon, de/és mindmáig. Már csak ezért is érdemes tanulmányozni Petőcz András költői indulásának dokumentumait. De önmagában is megvan természetesen ennek az anyagnak az értéke, habár a legutóbbi reprezentatív versgyűjtemény, a 2009-es *Az idegen arc* születése szinte teljesen nélkülözte szövegrétegét. A szerző közismert, mintegy alkotói védjegyének tekinthető ismétléses szöveglétrehozó módszerét alkalmazzák gyakran az ide tartozó írások, s köztük kitüntetett helyet foglalnak el az úgynevezett zárójelversek. Ezek nem annyira látványosan, mint a fonikus vagy vizuális költészeti kísérletei, mégis lényegileg mutatják az avantgárdság karakterisztikumát, lévén egyik értelmezése a tipográfiaiilag, nyomtatási kép szerint valóban zárójelek közé helyezett rövid szövegeknek, hogy mintegy privát- vagy nap-lószerű jellegük, más költői szövegek fikcionalizáltságához képesti (állítólagos) „valóságosságuk” indokolja elnevezésüket, fémjelzi sajátosságukat. Annál meglepőbb, illetve pikánsabb, hogy kivétel nélkül tizennégy sorra rúgnak, s szonett-terjedelmükkel együtt, kisebb-nagyobb opus-számú szövegcsoporthoz rendeződve végigvonulnak Petőcz teljes költészetén (legalábbis mostanáig), és egyes verskötetein az 1980-as évektől egészen a 2002-es reprezentatív gyűjteményig, majd aztán a folyóiratközlésekbe költözve és a 100-as numeróig felmenve egészen a 2010-es önálló gyűjteményükig (*Behatárolt térben*). Poétikailag, stílusbelileg átmeneti szövegtípust alkotnak, ciklusosság szempontjából pedig hidat a költő formailag nézve igen különböző, ám a belső hangoltság, felfogás szintjén annál inkább egységesülő különféle korszakai között, amelyek homogenitását egyúttal mintegy szimbolizálják is. Miben is pillantható meg a végső és meggyőző egység ebben a munkásságban? Főként a már említett finomság-keresésben, harmónia-intonálásban, mégpedig minden körülmények között, tényleg minden stílus alkalmazása közben.

S a minden pályaszakaszán – valamiképp még neoavantgárd kísérleteinek periódusában is – elsődlegesen a tradicionális módon is érthető „szép klasszicitás” költőjének mutatkozó Petőcz András lírája ironikus-humoros, szellemes és szórakoztató, egyúttal jócskán gondolkodásra készítő műveket, műveken belüli kifejezésrétegeket szintén kínál, mégpedig gyakran – az utóbbi években mind gyakrabban – fikcionális-cselekményes szövegtulajdonságokat sem nélkülözni látszó alkotásokat. Ezeket a közvetlen tapasztalati

alanyiságtól meglehetősen függetlenedő, időnként epikus kontúrokat is előrajzoló beszélői aktivitás szervezi, s mondjuk, hogy „posztmodern” jellegűek. Csak mondjuk, mert Petőcz munkássága éppen azon költői életművek közé tartozik, amelyek a leginkább érzékeltethetik: a posztmodernség megcélzásához – már hogyha tényleg cél ez valaki számára önmagában – nem szükséges feltétlenül a kifordító szatirizálás, a paródia kizárólagosnak tűnő használata, a magas műfajok mindenáron alacsonyakba hajlítása, a népszerű „művészet” feltétlen kiaknázása a kanonizált irodalom részéről, hanem elég talán a sejtelmes hatású, de biztos kézzel felvázolt epikus-profanizáló kontúrozás is egy-egy lírai szöveg esetében. Olyan munkák, mint például a Közelítés a szürkületben, a Hárman vagyok, A festő vagy a Hajnali csoda, A csontsovány csend mutatják ezt meg, plasztikusságukkal. Továbbá köznapiságukkal, prózaiságukkal, szenvtelenül is megvalósított (ál)patetizmusuk megragadóságával, jófajta tradicionalizmusukkal: tudatos költőiségükkel. „Ajándék minden nap – szögezi le a Hajnali csoda felütése. – A homokban, vagy a kavicsok / között ott lapul az aznapi termés. Táskával, zacskóval / lépdél, siet, szedi, amit talál, ha fémdarab, annál jobb, / ha csak kagyló, meghúzódva a kövek közötti apró / tavakban, az is sokat ér. Szeptemberi pirkadat. A fény / balról érkezik, szemben a tenger. Az elhagyatott strandon / még működik a zuhany, egy hajléktalan mosakodik éppen.”

Az ehhez hasonló kidolgozottságú, perspektivizáltságú versek száma egyre növekszik ebben a költészetben. Mind megannyi verses, verspróza elbeszélés, posztmodern mikrotörténet, látlet. A magyar posztmodernről szót ejtve tehát immár kikerülhetetlenként tűnnek fel Petőcz András lírai művei is az értelmező előtt, másképp szólva: a Posztmodern tanulhat valamit most már Petőcz Andrástól is.

(4)

E számos verseskönyvben manifesztálódó költészet belső áramlatairól, időbeli rendeződéséről, esetleg törésvonalairól a válogatott vagy „válogatott és új” anyagot egyaránt tartalmazó összeállításokból tájékozódhatunk a leginkább, azaz alkotói korszakokat, műfaji törekvéseket, időnkénti mérleg-megvonások hangsúlykitételeit szintén figyelembe vevő módon. Úgy is tekinthetők ezek az összeállítások, mint a rendkívül gazdag és változatos lírai megoldás-területek térképei, rendszerezési, áttekintési ajánlatai. A költőnek egyébként a mostani kötet már a negyedik életmű-válogatása. A sorrendben harmadik „válogatott”, Az idegen arc születése (2009) az első ilyen jellegű összeállítással (A tenger dicsérete, 1994) abban rokon, hogy a benne fellelhető anyag nem követi korábban megjelent önálló munkái időrendjét, az efféle gyűjteményeknél szokásosan, „hagyományosan” a reprezentált

verseskötetek sorrendjére épülő másodikkal (Majdnem minden, 2002) viszont abban, hogy megint egyszer minden benne van majdnem, legalábbis virtuálisan, amit a költő – egy szerkesztő segítségével – a körülbelül három évtized alatt keletkezett lírai termésből aktuálisan érvényesnek gondolva szerepeltetni kívánt éppen. A mostani, a Petőcz András legszebb versei címet viselő kiadvány laza időrendben haladva garantálja jóformán valamennyi verstípus, szövegtípus eljárás, tartalmi-motivikus vagy gondolati megoldásképlet legalább példaszerű bemutatását. Megkockáztatható, hogy a lírai életmű semelyik valaha meghatározó poétikai indíttatása és megoldása nem sikkad el itt lényegében. Annál is inkább szükséges ez, mert maga a megtestesült teljesség-igény-érvényesülés az, ahogyan a petőczyi költészetben – minden heterogenitásában meglehetősen, mégis természetes homogenitást produkálva – a kezdetektől mindmáig nyúlóan feláll előttünk az összefüggőség érvénye, a kisebb-nagyobb hang-súlyeltolódások vagy élesebb váltások, markáns összeolvadások felett átlendülve. Egyetlen nagy, átfogó; habár igen gazdag, sokágú, mégis minden rétegre kiterjedő egyöntetűség uralkodik ebben a lírában, s ennek leképezéseként ebben a kötetben. S ez igaz a felragadott irodalmi motívumok használati eljárásaira éppúgy, ahogyan akár még az újraírásokra is. Szinte már „paradox” intenzitással Petőcz András „Annette Labelle”–, „Seymour Glass”– és „Mecseki Rita Eszter”-versei mutatnak rá a leginkább – a legnagyobb távolságokat átfogva – a szóródó, önmagán belül oszcilláló költői hang mindenkor meglévő, megmaradó lényegi azonosságára, míg a „zárójelversek”, e különleges szonett-sorozat darabjai ennek a lírai intonálásnak a realisztikusabb napló vagy az öndokumentálás irányában nyíló határvidékeit alakítják ki. Végül a repetitívitás vagy a meditativitás területéhez tartozó légies-lebegős szonettek, együtt a szintén meditatív hosszabb költeményekkel, e koncentrált válogatás lehetőségeihez képest bőségesen szerepelnek.

A változatosság gyönyörködtető demonstrálásán, a fölényes mesterségbeli tudás magaspontjainak megmutatásán túl – jobban, mint bármely kritikai bizonygatás vagy cizellált interpretáció – ez a primer anyag maga bizonyítja igazán diadalmasan a sokrét(eg)ű petőczyi líra tényleg megdöbbentő és mégis magától értődő egységességét, eredendő értékét.